

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи докторӣ дар мавзуи «Манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва стратегияҳои мутобиқсозӣ ба муҳити геополитикии минтақа», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳо аз рӯйи ихтисоси 5.6.4 – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, рушди глобалӣ ва минтақавӣ пешниҳод шудааст

Дар шароити таҳаввулоти босуръати низоми муносибатҳои байналмилалӣ масъалаи муайян намудани манфиатҳои миллий ва роҳҳои ҳифзу татбиқи онҳо дар муҳити тағйирёбандаи геополитикӣ аҳамияти рӯзафзун пайдо менамояд. Аз ин ҷиҳат, мавзуи интихобнамудаи муаллифи диссертатсия «Манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва стратегияҳои мутобиқсозӣ ба муҳити геополитикии минтақа» ба яке аз самтҳои муҳими таҳқиқоти муосири сиёсатшиносӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ бахшида шудааст.

Аҳамияти таҳқиқоти мазкур, пеш аз ҳама, ба мавқеи махсуси геополитикии Осиёи Марказӣ вобаста мебошад. Минтақа дар чорроҳаи манфиатҳои геостратегии як қатор марказҳои бузурги қудрат қарор дошта, дар он ҳамзамон омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, низоми, энергетикӣ, нақлиётӣ ва амниятӣ таъсири мутақобила доранд. Дар чунин вазъият масъалаи ҳифзи соҳибхитиёрӣ, таъмини амнияти миллий, рушди иқтисодӣ, диверсификатсияи робитаҳои хориҷӣ ва пешбурди сиёсати мустақили давлатҳои минтақа аҳамияти стратегӣ пайдо мекунад.

Мубрамияти мавзӯро инчунин тағйироти сохторӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ муайян менамояд. Рақобати геополитикии қудратҳои бузург, таҳаввулоти муносибатҳои Русия ва кишварҳои Ғарб, таҳкими мавқеи Чин, тағйирёбии нақши Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Иттиҳоди Аврупо, афзоиши фаъолияти Туркия, Эрон, Ҳиндустон ва дигар давлатҳо муҳити берунии сиёсати хориҷии кишварҳои Осиёи Марказиро мураккабтар

намудаанд. Дар натиҷа, давлатҳои минтақа маҷбуранд стратегияҳои миллии худро пайваста ба шароити нав мутобиқ намоянд.

Яке аз ҷиҳатҳои мусбии автореферат кӯшиши муаллиф барои баррасии мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» на ҳамчун категорияи танҳо сиёсӣ, балки ҳамчун падидаи мураккаби сиёсӣ-стратегӣ мебошад. Дар шароити муосир манфиатҳои миллӣ доираи васеи масъалаҳоро аз ҳифзи истиқлолият ва амнияти давлатӣ оғоз намуда, то рушди иқтисодӣ, энергетика, нақлиёт, захираҳои обӣ, суботи иҷтимоӣ ва баланд бардоштани мавқеи байналмилалӣ давлат фаро мегиранд.

Дар ин замина таҳқиқоти пешниҳодшуда дорои аҳаммиати назариявӣ мебошад, зеро масъалаи манфиатҳои миллӣ дар робитаи мустақим бо муҳити геополитикӣ ва имкониятҳои стратегӣ давлат таҳлил мегардад. Муносибати мазкур имкон медиҳад, ки сиёсати хориҷии давлатҳои Осиёи Марказӣ ҳамчун натиҷаи таъсири мутақобилаи омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ арзёбӣ карда шавад. Муаллиф дуруст ба он таваҷҷуҳ менамояд, ки давлатҳои минтақа баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ дар назди зарурати муайян намудани самтҳои нави сиёсати хориҷӣ қарор гирифтанд. Дар ин раванд сиёсати бисёрвекторӣ ба яке аз воситаҳои муҳимми мутобиқсозии сиёсати хориҷӣ табдил ёфт. Моҳияти чунин равиш аз кӯшиши нигоҳ доштани муносибатҳои нисбатан мутавозин бо марказҳои гуногуни қудрат ва пешгирӣ намудани вобастагии якҷониба иборат мебошад. Бо ин вучуд, арзиши таҳқиқот дар он аст, ки сиёсати бисёрвекторӣ ҳамчун модели комилан якхела барои ҳамаи давлатҳои минтақа муаррифӣ намегардад. Баръакс, аз мазмуни автореферат бармеояд, ки шакл ва самти он вобаста ба захираҳои дохилӣ, ҷойгиршавии географӣ, иқтидори иқтисодӣ, сатҳи таҳдидҳои амниятӣ ва афзалиятҳои сиёсати хориҷии ҳар як давлат фарқ менамояд.

Қисмати муҳимми таҳқиқот ба муайян намудани хусусиятҳои муҳити геополитикии минтақа бахшида шудааст. Муаллиф бо асосҳои кофӣ нишон медиҳад, ки Осиёи Марказӣ танҳо объекти таъсири қудратҳои бузург нест, балки давлатҳои он тадриҷан ба субъектҳои ғайбӣ муносибатҳои

байналмилалӣ табдил меёбанд. Дар ин маврид таҳлили манфиатҳои Русия, Чин, ИМА ва Иттиҳоди Аврупо аҳамияти махсус дорад. Барои Русия Осиёи Марказӣ, пеш аз ҳама, аз нуқтаи назари амнияти минтақавӣ, суботи сарҳадҳо, мубориза бо таҳдидҳои трансмиллӣ ва нигоҳ доштани робитаҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ аҳамияти стратегӣ дорад. Чин бошад, ба минтақа аз нуқтаи назари амнияти Синзян, дастрасӣ ба захираҳои энергетикӣ, рушди роҳҳои нақлиётӣ ва густариши ҳамкориҳои иқтисодӣ таваҷҷуҳ менамояд. ИМА ва Иттиҳоди Аврупо низ манфиатҳои гуногуни иқтисодӣ, сиёсӣ ва амниятӣ доранд. Дар баробари масъалаҳои энергетика ва нақлиёт, барои онҳо масъалаҳои рушди институтҳои давлатӣ, амнияти минтақавӣ, идоракунии захираҳо ва густариши робитаҳои иқтисодӣ аҳамияти муайян доранд.

Арзиши таҳлил дар он ифода меёбад, ки муаллиф муносибати қудратҳои бузургро ба минтақа танҳо аз нуқтаи назари рақобат шарҳ намедихад, балки мавҷудияти манфиатҳои муштарак ва имкониятҳои ҳамкориро низ ба назар мегирад. Ин равиш ба талаботи таҳлили муносири муносибатҳои байналмилалӣ мувофиқ мебошад.

Чанбаи муҳимми навоварии таҳқиқотро баррасии стратегияҳои мутобиксозии давлатҳои Осиёи Марказӣ ташкил медиҳад. Мутобиксозӣ дар ин ҷо на танҳо ба маънои мутобик шудан ба сиёсати қудратҳои бузург, балки ҳамчун қобилияти давлат барои нигоҳ доштани манфиатҳои миллӣ дар шароити тағйирёбии муҳити беруна фаҳмида мешавад. Аз ин нуқтаи назар, мавқеи Қазоқистон, Ўзбекистон, Қирғизистон, Тоҷикистон ва Туркменистон дорои хусусиятҳои фарқкунанда мебошад. Қазоқистон бо истифода аз имкониятҳои иқтисодӣ ва мавқеи географии худ сиёсати бисёрсамтаи хориҷиро пеш мебарад. Ўзбекистон дар солҳои охир ба рушди муносибатҳои минтақавӣ ва бештар намудани ҳамкорӣ бо давлатҳои ҳамсоя таваҷҷуҳи бештар зоҳир намудааст. Қирғизистон ва Тоҷикистон дар масъалаҳои амниятӣ ва низоми бештар ба механизмҳои мавҷудаи ҳамкорӣ бо шарикони стратегӣ такя менамоянд. Туркменистон бошад, сиёсати хориҷии худро дар заминаи мақоми бетарафии доимӣ ташаккул медиҳад. Ин фарқиятҳо нишон

медиханд, ки стратегияҳои мутобиқсозӣ бояд бо дарназардошти иқтисодии воқеии давлатҳо таҳлил карда шаванд. Ҳар як давлат маҷмӯи хоси имкониятҳо ва маҳдудиятҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва амниятӣ дорад. Аз ин рӯ, истифодаи модели ягона барои тамоми минтақа аз ҷиҳати методологӣ дуруст нест.

Мавзӯи таҳқиқот бо масъалаи амнияти минтақавӣ робитаи ногусастанӣ дорад. Осиёи Марказӣ бо як қатор таҳдидҳои фаромиллӣ рӯ ба рӯ мебошад, ки онҳоро давлатҳо ба таври инфиродӣ пурра ҳал карда наметавонанд. Терроризм, экстремизм, қочоқи маводи мухаддир, таҳдидҳои вобаста ба вазъи Афғонистон, муҳоҷирати ғайриқонунӣ, тағйирёбии иқлим, мушкилоти обу энергетика ва масъалаҳои сарҳадӣ аз ҷумлаи чунин таҳдидҳо мебошанд. Дар чунин шароит манфиатҳои миллӣ бо манфиатҳои минтақавӣ пайваست мешаванд. Масалан, таъмини амнияти як давлат дар бисёр ҳолатҳо ба суботи кишварҳои ҳамсоя вобаста мебошад. Аз ин рӯ, таҳқиқоти муаллиф масъалаи муҳимро ба миён мегузорад: то кадом андоза давлатҳои Осиёи Марказӣ метавонанд байни ҳифзи манфиатҳои миллии худ ва зарурати ҳамкории минтақавӣ тавозун барқарор намојанд? Ин масъала махсусан барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти калон дорад. Мавқеи географии кишвар, ҳамсарҳадӣ бо Афғонистон, нақши захираҳои обӣ дар минтақа ва зарурати рушди иқтисодиёи нақлиётӣ тақозо менамояд, ки манфиатҳои миллӣ дар робитаи зич бо масъалаҳои амнияти минтақавӣ таҳлил карда шаванд.

Яке аз хулосаҳои муҳими таҳқиқот зарурати таҳкими ҳамкории дохилиминтақавӣ мебошад. Муаллиф ба таври асоснок нишон медиҳад, ки рақобати байни давлатҳои минтақа дар баъзе масъалаҳо метавонад ба истифодаи имкониятҳои геополитикии Осиёи Марказӣ ҳалал расонад. Дар баробари ин, солҳои охир тамоюли таҳкими робитаҳои байни давлатҳои минтақа бештар мушоҳида мегардад. Густариши машваратҳои сарони давлатҳо, рушди робитаҳои иқтисодӣ, ҳалли масъалаҳои сарҳадӣ, фаъолсозии тичорати минтақавӣ ва афзоиши робитаҳои нақлиётӣ аз омилҳои мебошанд, ки метавонанд барои ташаккули муҳити нави ҳамкорӣ замина фароҳам

созанд. Ба назари мо, аҳаммияти илмии автореферат маҳз дар он аст, ки масъалаи мутобиқсозии геополитикиро танҳо ба муносибатҳои давлатҳои минтақа бо қудратҳои бузург маҳдуд намекунад. Таҳкими ҳамкориҳои дохилиминтақавӣ низ ҳамчун воситаи муҳими баланд бардоштани қобилияти субъектии давлатҳои Осиёи Марказӣ баррасӣ мешавад.

Аз муҳтавои автореферат бармеояд, ки таҳқиқот дорои чанд самти муҳими навоварии илмӣ мебошад.

Якум, манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ дар заминаи тағйирёбии муҳити геополитикии минтақа таҳлил гардидаанд.

Дуюм, робитаи байни манфиатҳои милли ва стратегияҳои мутобиқсозии сиёсати хориҷӣ муайян карда шудааст.

Сеюм, таъсири рақобати геополитикии қудратҳои бузург ба интиҳоби сиёсати хориҷии давлатҳои минтақа мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст.

Чорум, хусусиятҳои стратегияҳои мутобиқсозии давлатҳои алоҳидаи Осиёи Марказӣ муқоиса карда шудаанд.

Панҷум, имкониятҳо ва маҳдудиятҳои ҳамкориҳои минтақавӣ дар шароити рақобати геополитикӣ муайян гардидаанд.

Маҳз маҷмуи чунин масъалаҳо имкон медиҳад, ки таҳқиқоти мазкур ҳамчун саҳми муайян дар рушди таҳқиқоти сиёсии Осиёи Марказӣ арзёбӣ карда шавад.

Бо вучуди арзиши баланди илмӣ, автореферат аз баъзе масъалаҳои баҳснок низ ҳолӣ нест.

Аввалан, дар таҳқиқоти минбаъда мафҳуми «мутобиқсозӣ» метавонад аз ҷиҳати назариявӣ боз ҳам дақиқтар оператсионалӣ карда шавад. Муайян намудани нишондиҳандаҳои мушаххаси мутобиқсозии сиёсӣ, иқтисодӣ ва амниятӣ имконият медиҳад, ки сатҳи мутобиқшавии давлатҳо на танҳо сифатан, балки дар асоси меъёрҳои муқоисавӣ низ арзёбӣ гардад.

Дуюм, дар таҳлили сиёсати бисёрвекторӣ метавон ба нақши давлатҳои миёна ва қудратҳои минтақавӣ — аз ҷумла Туркия, Эрон ва Ҳиндустон — таваҷҷуҳи бештар зоҳир кард. Афзоиши фаъолияти онҳо дар соҳаҳои

нақлиёт, энергетика ва тичорат муҳити геополитикии Осиёи Марказиро боз ҳам гуногунҷабҳа мегардонад.

Сеюм, ба назари мо, дар таҳқиқоти минбаъда зарур аст, ки масъалаҳои об, энергетика ва тағйирёбии иқлим ҳамчун омилҳои нави ташаккули манфиатҳои миллӣ ва стратегияҳои сиёсати хориҷӣ бештар мавриди таҳлил қарор гиранд.

Чорум, муносибати давлатҳои минтақа ба рақобати геополитикии қудратҳои бузург метавонад бо истифода аз таҳлили муқоисавии давраҳои гуногун боз ҳам амиқтар карда шавад.

Эродҳои мазкур хусусияти тавсиявӣ дошта, ба натиҷаҳои умумии таҳқиқот таъсири манфии ҷиддӣ намерасонанд.

Дар маҷмӯъ, автореферати диссертатсияи докторӣ дар мавзуи «Манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва стратегияҳои мутобиқсозӣ ба муҳити геополитикии минтақа» таҳқиқоти мустақили илмӣ анҷомёфта буда, дорои нағзони илмӣ, аҳаммияти назариявӣ ва арзиши амалии назаррас мебошад. Натиҷаҳои бадастомада ба рушди илми муносибатҳои байналмилалӣ ва таҳқиқоти геосиёсӣ саҳми арзанда мегузоранд.

Муқарриз,
д.и.т., профессор, мудири кафедраи таърихи умумӣ
ва муносибатҳои байналмилалӣ
ДДОТ ба номи Садриддин Айни

Хусайнов А. Қ.

Имзои А. Хусайновро тасдиқ мекунам:
Сардори Раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
ДДОТ ба номи С. Айни

Қодирзода С.